

Fizzə Quliyeva
AMEA Naxçıvan Bölməsi
(Azərbaycan)

quliyevafizze34@gmail.com

NAXÇIVANIN ORTA ENEOLİT DÖVRÜ BOYALI VƏ QABARTMA BƏZƏMƏLİ QABLARI

Xülasə. Naxçıvanın Orta Eneolit dövrü abidələrindən aşkar olunmuş boyalı və qabartma bəzəməli qabların tədqiqi göstərir ki, onlar özündən əvvəlki dövrdə formalaşan sənətkarlıq ənənələri əsasında inkişaf etmiş və özünəməxsus yeni çalarları ilə seçilmişdir. Bu dövrdə boyalı və qabartma bəzəməli qablar həm sayca artmış, həm də bədii cəhətdən yüksək zövqlə hazırlanmışdır. Gil qablar məişətin bir hissəsi olmaqla bərabər insanların ideoloji görüşlərini də əks etdirmiş, bir çox hallarda həm də qoruyucu funksiya daşımışdır. Naxçıvanın boyalı və qabartma bəzəməli gil qablarının bədii xüsusiyyətlərinin Cənubi Azərbaycanın həmdövr əşyaları ilə bənzər olması bu abidələr arasında mədəni əlaqələrin olduğunu və eyni etnoslar tərəfindən yaradıldığını təsdiq edir.

Açar sözlər: Naxçıvan, Orta Eneolit, boyalı qablar, keramika, naxış.

Giriş. Naxçıvanın Orta Eneolit dövrü dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri əsasən Naxçıvantəpə, Xələc, Uçan Ağıl, Uzun Oba yaşayış yerlərindən aşkar olunmuşdur. Bu dövrün də dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri başlıca olaraq keramikadan ibarətdir. Dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri üzərindəki naxışlar icra olunma texnikasına görə müxtəlif qruplara bölünə bilər. Sənət nümunələri əsasən qabartma, basma, cızma üsulu və boya ilə bəzədilmişdir.

Naxçıvanın Orta Eneolit yaşayış yerlərindən tapılmış boyalı keramika nümunələri adətən xarici səthi narıncı, qırmızı və qəhvəyi rəngə boyanmış qabların üzərinə çəkilmişdir. Naxışlar monoxrom olub açıq, tünd rənglərinə görə fərqlənirlər. Qabların səthindəki qara rəngli naxış-

lar müxtəlif düzülüşlü düz xətlərdən ibarət olub müəyyən kompozisiyada çəkilmişdir. Qabların boyanmasında, naxışların çəkilməsində istifadə olunan rənglərin Mesopotamiyanın həmdövr sənət əsərləri üzərindəki rənglər ilə bənzərlik təşkil etməsi Yaxın Şərq ilə yaxın mədəni əlaqələrin olduğunu göstərir.

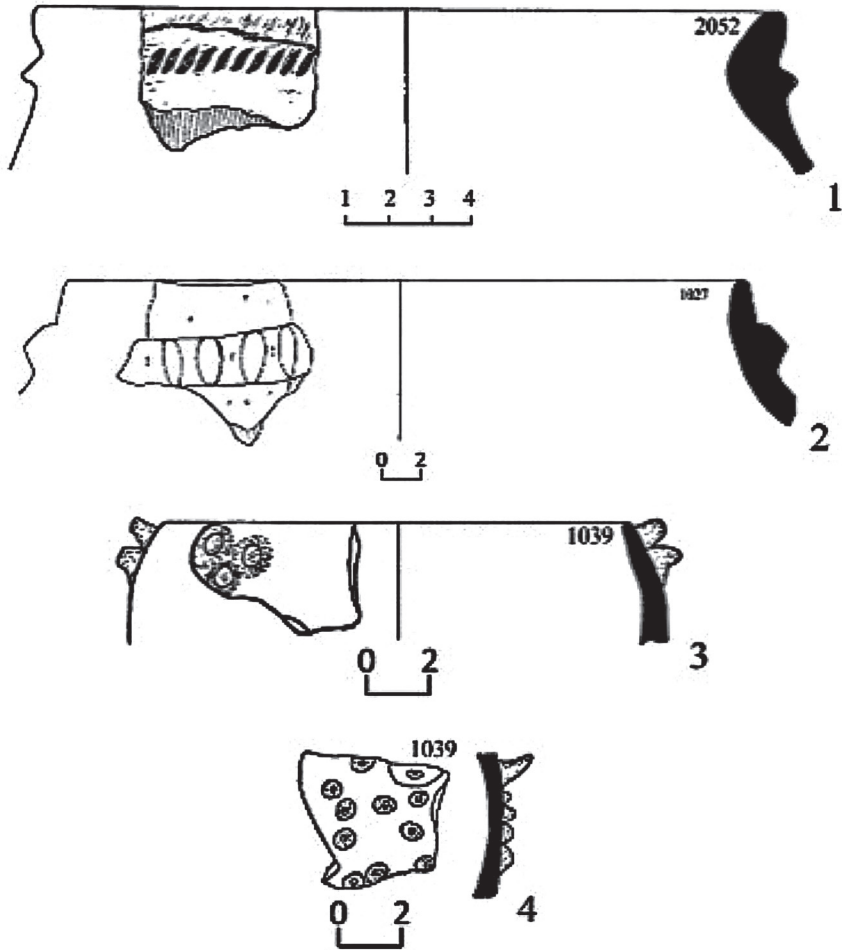
Orta Eneolit dövründə rast gəlinən əsas qabartma naxışlar qulpşəkilli, məməcikşəkilli çıxıntılar, kəmərsəkilli qabartmalardır. Naxçıvan ərazisində qabartma naxışların ən qədim nümunələrinə I Kültəpənin Neolit təbəqəsindən tapılmış gil qabların üzərində rast gəlinmişdir. Orta Eneolit dövrünün qablarında olan qabartma naxışları Neolit dövründə formalaşmış üslubun davamı hesab etmək olar. Tədqiqatlar göstərir ki, Orta Eneolit dövrünə aid məməcikşəkilli qabartma naxışlar Uzun Oba Xələc, Naxçıvantəpə yaşayış yerlərində rast gəlinmişdir [4, s. 119].

Əsas materialın şərh. Orta Eneolit dövrü boyalı naxışlı gil qablarının bir qrupu Naxçıvantəpədən aşkar olunmuşdur. Bu dövrə aid boyalı qablar Erkən Eneolit dövrü ilə müqayisədə daha çoxdur. Bu da onu göstərir ki, Naxçıvantəpə yaşayış yerinin qədim sakinləri boyalı bəzəmli gil qablara üstünlük vermişdilər.

Naxçıvantəpə keramikasının üstü və içərisi qırmızı rəngə boyandığı halda kəsikdə qara rənglidir. Bu tip qabların xarici səthi qırmızı rəng üzərindən qara rənglə həndəsi motivdə naxışlanmışdır. Qara rənglə çəkilmiş naxışlara sarıya boyanmış və boyasız qablarda da rast gəlinir. Naxışlar olduqca müxtəlifdir. Naxışların arasında düz xətlər, bir-birinin içərisinə çəkilmiş üçbucaqlar üstünlük təşkil edir. Bundan başqa ziqzaqşəkilli, bir-birinin üzərinə düzülmiş kiçik üçbucaqlar, içərisi paralel doldurulmuş üçbucaqlar, torşəkilli naxışlar da vardır. Bir-birinin üzərinə düzülmiş üçbucaqlar Dalma təpədən tapılan dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrində də rast gəlinmişdir [5, s. 121].

Bəzi qablarda ağız hissədən başlayaraq üçbucaq naxışlar çəkilmişdir (Şəkil 2, 3, 4). Bu qablarda üçbucaqların içərisi qara rənglə boyanmışdır. Bəzən üçbucaqlarla yanaşı ətrafında kiçik düz xətlər də çəkilmişdir. Anoloji bəzəmli qablara Çaqa Maran, Seh Qabinin B təbəqəsindən aşkar olunmuş gil qablarda da rast gəlmək mümkündür. Bəzi qablarda üçbucaq və dördbucaqların içərisi bir-birinə paralel nazik xətlərlə, üçbucaqlarla, torşəkilli xətlərlə doldurulmuşdur (Şəkil 2, 2). Bir nümunədə qabın daxili ağız hissədə nazik xətlə boyanmışdır, digər bir nümunədə isə içərisi dördbucaq, üçbucaqlarla doldurulmuşdur. Bu nümunələrdən hamısı qara rənglə naxışlandıqdan son-

ra həndəsi fiqurların içərisi qara rənglə doldurulmuşdur. Buna bənzər naxışlı qablara Seh Qabi B, Culfa Kültəpəsinin VII təbəqəsindən aşkar olunmuş qablarda da rast gəlinmişdir. Bu cür bəzədilmiş qablardan bir neçəsi isə ağ, sarı rəngə boyandıqdan sonra üzərinə qara rənglə naxışlar çəkilmişdir. Bu cür boyalı qablara Seh Qabının B təbəqəsindən aşkar olunmuş qablarında da rast gəlmək mümkündür. Qab parçalarının bir qismində isə müxtəlif istiqamətdə çəkilmiş nazik xətlər var. Çox güman ki, bu qab parçaları da üçbucaq və dördbucaqla naxışlanmışdır. Qab parçalarından bir neçəsinin üzərinə enli xətlər çəkilmişdir.

Şəkil 1. Qabartma bəzəmli gil qablar. Naxçıvantəpə.

Xələc yaşayış yerindən tapılmış, adətən saman qarışığı olan gildən hazırlanan keramika nümunələri arasında boya ilə çəkilmiş həndəsi naxış elementlərinə də rast gəlinir. Xələc yaşayış yerinin boyalı keramikası naxışlanma motivinə görə Naxçıvantəpədən aşkar olunmuş keramika nümunələrindən bir qədər fərqlidir. Bəzi keramika nümunələri qum qarışıq gildən hazırlanaraq qırmızı, ya da qəhvəyi rənglərdə bişirilmişdir. Arxeoloq İ.H.Nərimanovun fikrincə, qırmızı rəngli keramika yerli istehsalın məhsulu olmuşdur [6, c. 163-164]. Xələc yaşayış yerindən tapılmış küpələrdən birinin xarici səthi və ağızının kənarı içəridən qırmızı rəngə boyanmışdır. Onun xarici səthində his və qara rəngli boyanın izləri vardır (Şəkil 3, 5). Küpələrdən birinin hər iki üzünə qırmızı boya çəkilmiş, xarici səthi qara rəngli ziqazşəkili ornamentlə naxışlanmışdır. Üfiqi istiqamətdə çəkilən ziqazşəkili xətlər enlidir. Küpə ağız hissədən qırıq olmağına baxmayaraq qab iç tərəfdən də qara rənglə naxışlandığı üçün ehtimal ki, ornament ağız hissəni də əhatə etmişdir. Bu ornamentdən bir qədər aşağı qabın daxili səthi incə daraqşəkili alətlə hamarlanmışdır. Kasa tipli qablardan birinin xarici səthinə qırmızı boya çəkilərək sola meyilli olan qara rəngli enli xətlərlə naxışlanmışdır (Şəkil 3, 2). Qabın daxili səthində daraqlama izləri qalmışdır. Kaslardan digərinin həm daxili, həm də xarici səthi qırmızı boya ilə boyandıqdan sonra xarici səthinə qara boya ilə naxış çəkilmişdir. Qabların yalnız bir parçası qaldığından naxış haqqında tam fikir demək olmur. Birinci qabdakı naxışın qorunan hissəsi üçbucağın tilini xatırladır. İkinci qabda naxış qabın gövdəsinə çəkilmiş və az bir hissəsi qalmışdır. Hər iki üzü qırmızı rəngə boyanmış kasalardan birinin üzərindəki qara rənglə çəkilmiş naxış da qab qırıq olduğundan anlaşıqsız qalır. Qab parçalarından digərinin üzərində nazik, əyri və düz, qara rəngli enli xətlərlə fərqli naxış çəkilmişdir (Şəkil 3, 3). Bir nümunədə isə kasanın hər iki üzü qırmızı rəngə boyandıqdan sonra daxili səthinə şaquli istiqamətdə, bəziləri bir qədər sağa meyilli olan qara rəngli enli xətlər çəkilmişdir. Ümumiyyətlə, Eneolit dövründə qabın daxili səthinə boya ilə naxışın çəkilməsinə təsadüfən rast gəlmək mümkündür. Bu nümunə də həmin nadir parçalardan biridir.

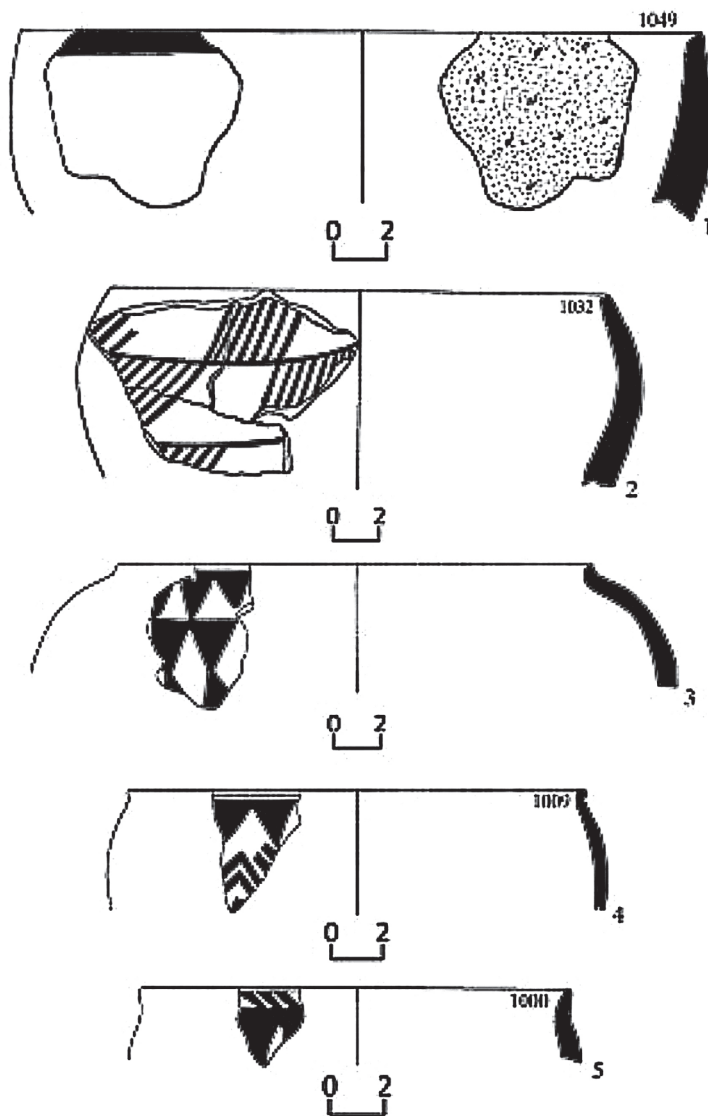
Forma verməyən qab parçalarından birinin xarici səthi boyasız olub qara rəngli enli xətlə naxışlanmışdır. Saman qarışıq kasanın, küpənin xarici səthi qırmızı rənglə boyanmışdır. Qablar qırıq olduğundan naxışın hansı formada olduğunu demək çətindir. Kasa tipli qablardan ikisinin yalnız xarici səthi anqobla boyandıqdan sonra qara rəngli enli xətlərlə naxış-

lanmışdır (Şəkil 3, 2). Birinci qabda bir-birinə paralel enli xətlər qabın ağzından başlayaraq aşağıya doğru, şaquli istiqamətdə çəkilmişdir. İkinci qabda bir-birinə paralel, bəziləri enli, bəziləri ensiz olan xətlər üfqi istiqamətdə qabın səthi boyu çəkilmişdir. Üçüncü qabda qara xətlər qarmaqarışlıq, səliqəsiz çəkilmişdir. Xətlərdən bəziləri dioqanalına, biri isə şaquli istiqamətdədir. Küpə tipli qablardan birinin isə xarici səthi qırmızı rəngə boyandıqdan sonra enli qara xətlərlə naxışlanmışdır. Xətlər sağa doğru əyilmişdir.

Boyalı keramika məmulatı Sirabçay vadisində yerləşən Uçan Ağıl, Uzun Oba və Bülövqayası yaşayış yerlərindən də aşkar olunmuşdur. Bu yaşayış yerlərinin boyalı keramikası Naxçıvantəpə ilə bənzərdir. Uçan ağıl yaşayış yerindən aşkar olunmuş keramika nümunələri qırmızı boya üzərindən qara rəngli xətlərlə çəkilmişdir. Uçan Ağıl yaşayış yerindən aşkar olunmuş iki ədəd forma verməyən kasa parçalarından birinin daxili səthi cilalanmış, qırmızı anqob üzərindən qara rənglə çəkilmiş bitişik üçbucaqlarla naxışlanmışdır. Kasanın içərisinə çəkilən naxışlar üç qurşaqda yerləşdirilmişdir. İkinci kasa parçasının isə xarici səthi qırmızı anqob üzərindən qara rənglə naxışlanmışdır. Bənzər naxışlara Yarımtəpə, Culfa Kültəpəsinin VIII və VII təbəqələrindən aşkar olunmuş boyalı keramika nümunələrində də rast gəlinmişdir. İkinci kasa parçasının isə xarici səthi qırmızı anqob üzərindən qara rənglə naxışlanmışdır. Bu tip ornamentasiya həmçinin Urmiya gölünün cənubunda yerləşən Seh Qabi B, Çaqa Maran və Təpə Siahbəd yaşayış yerlərindən məlumdur.

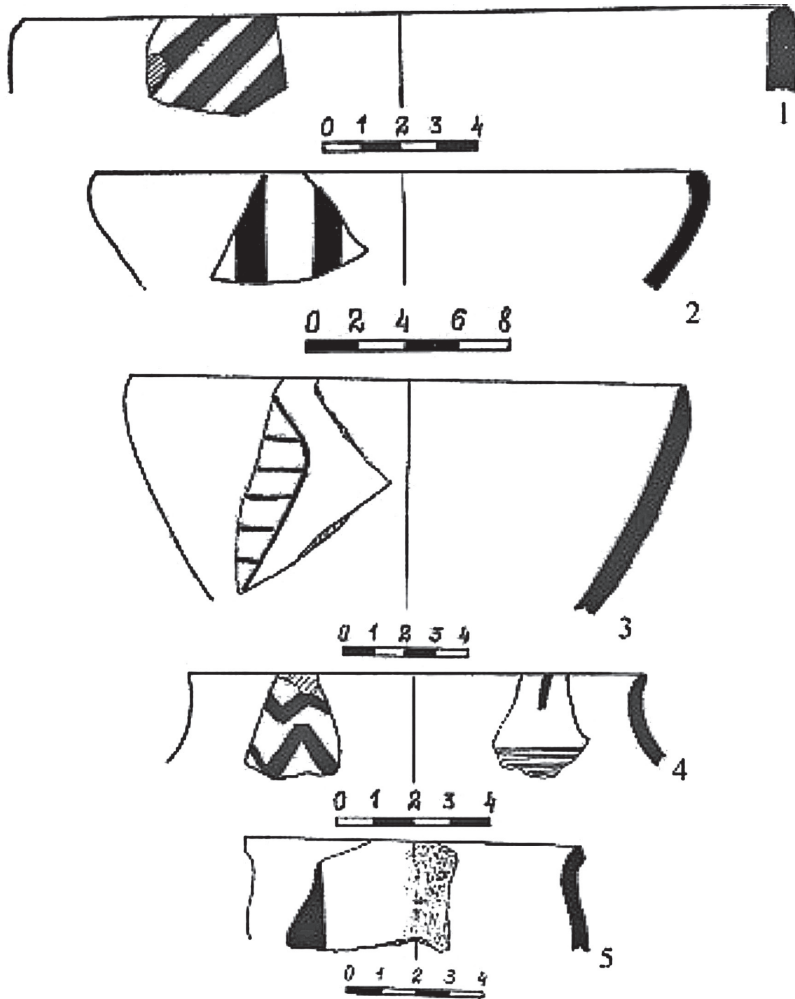
Uzunoba yaşayış yerindən aşkar olunan keramika nümunələri də qırmızı boya üzərindən qara rəngli xətlərlə naxışlanmışdır. Keramika parçalarının birində sünbülşəkilli ornamentdən istifadə olunmuşdur. Bu tip naxışlar Naxçıvantəpənin alt təbəqələrindən məlumdur [1, s. 242].

Bülövqayası yaşayış yerindən aşkar olunan boyalı keramika məmulatının bəzəmə motivi Naxçıvantəpə, Uçan Ağıl və Uzun Oba ilə uyğundur. Bülövqayasının keramika məmulatına tətbiq olunan ştrixlənmiş üçbucaqlar, sünbülşəkilli bir-birinin üzərində, pilləvari yerləşdirilən üçbucaqlar Naxçıvantəpə və Dalma Təpənin boyalı keramikası ilə bənzərdir. Bülövqayasında rast gəlinən sünbülşəkilli ornament Naxçıvantəpənin üst qatlarında aşkar olan nümunələrlə bənzərdir [1, s. 114].

Şəkil 2. Boya bəzəmli gil qablar. Naxçıvantəpə.

Orta Eneolit dövründə naxışların bir qrupu fərqli qabartma üsulları ilə icra olunmuşdur. Qabartma naxışlarda müşahidə olunan barmaq izləri göstərir ki, bu naxışların icra olunmasında insanlar barmaqlarından istifadə etmişlər. Gil qabların hazırlanmasında, naxışlanmasında əlin, barmağın istifadəsi I Kültəpənin Neolit dövrü gil qablarından da məlumdur [3, s. 6-12].

Şəkil 3. Boya bəzəmli gil qablar. Xələc.

Orta Eneolit dövründə istifadə olunan qabartma naxışların biri məməcikşəkilli qabartmalardır. Məməcikşəkilli qabartmaların ən qədim nümunələri I Kültəpənin Neolit dövrü gil qablarından bizə məlumdur [3, s. 127]. Digər naxışlarda olduğu kimi şübhəsiz məməcikşəkilli qabartmalar hansısa mifoloji və yaxud real mənanı ifadə etmişdir. Tədqiqatçıların fikrincə gil qabların üzərində rast gəlinən məməcikşəkilli qabartmalar məhsuldarlıqla bağlı olmuşdur [2, s. 46-59]. Məməcikşəkilli qabartmalar adətən kiçik ölçülüdür. Onlar qabın səthindən xaricə doğru çı-

xıntılı olur. Naxçıvantəpədən tapılmış qablarda bu tip naxışlar qabın səthindən xaricə doğru bəzən az, bəzən də çox çıxıntılı olmaqla və fərqli dinamikada, istiqamətdə təkrarlanırlar. Naxçıvantəpə keramikasında rast gəlinən məməcikşəkilli qabartmalara qabların boğaz və gövdə hissəsində rast gəlinir. Naxçıvantəpə keramikasında indiyədək məlum olan məməcikşəkilli qabartmalar qrup halında yerləşdirilmişdir. Əldə olan qab parçalarına əsasən demək olar ki, məməcikşəkilli qabartmalar bu qablarda adətən üç, dörd, beş və daha artıq sayda olmaqla bəzən yan-yana, bəzən də müxtəlif istiqamətdə düzülmüşdür. Naxçıvantəpədən tapılmış dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri arasında iki qabda məməcikşəkilli qabartmaya rast gəlinmişdir. Hər iki gil qabın yalnız kiçik parçası tapılmışdır. Gil qab parçalarından birinin xarici səthində, ağız hissəsinə yaxın üç ədəd məməcikşəkilli qabartma naxış var (Şəkil 1, 3). Naxışlar bir-birinə sıx şəkildə yerləşdirilib. Qabartmaların diametri, qabarıqlığı fərqli ölçülərdədir. İkinci gil qab parçasının xarici səthi tamamilə məməcikşəkilli qabartmalarla naxışlanmışdır (Şəkil 1, 4). Qabın xarici səthinə assimetrik şəkildə düzülən qabartmaların diametri, qabarıqlığı fərqli ölçülərdə həll olunmuşdur. Ümumiyyətlə, Orta Eneolit dövründə gil qabların xarici səthinə tətbiq olunan naxışların həllində simmetriya çox az müşahidə olunur. Şaquli xətt boyunca ardıcıl düzülmiş məməcikşəkilli qabartmalara I Kültərə yaşayış yerinin Neolit təbəqəsindən tapılmış bir ədəd keramikada rast gəlinmişdir [3, s. 127]. Naxçıvantəpənin gil qablarından fərqli olaraq I Kültərə qablarında rast gəlinən bu naxışların sayı azdır və simmetriyaya uyğun olaraq tətbiq olunmuşdur. Naxçıvantəpənin məməcikşəkilli qabartma naxışlarını Kültərənin Neolit təbəqəsindən tapılan eyni naxışla müqayisə etsək görərik ki, qabartmalar azacıq aşağıya doğru meyillidir. Bu tapıntı məməcikşəkilli qabartma naxışların Neolit dövründə yarandığını göstərir. Şübhəsiz məməcikşəkilli qabartma naxışlar Eneolit dövründə, xüsusilə Son Eneolit mərhələsində intibah dövrünü yaşamışdır. Naxçıvanın Orta Eneolit dövrü gil qablarında rast gəlinmiş məməcikşəkilli bəzəmli qablara Seh Gabi B, Dalma Təpə, Culfa Kültərəsinin VII təbəqəsində aşkar olunmuş keramika məmulatı üzərində rast gəlinmişdir.

Qabartma məməcikşəkilli naxışlar tək-tək nümunələrlə Uzun Oba, Xələc yaşayış yerlərindən də məlumdur. Qeyd edək ki, bu yaşayış yerlərinin keramikasında rast gəlinən məməcikşəkilli qabartmalar Naxçıvantəpə nümunələrindən tamamilə fərqlidir.

Orta Eneolit dövrünün qabartma ornamentlərinin bir qrupu qulpşəkilli çıxıntılardan ibarətdir. Gil qablarda rast gəlinən qulpşəkilli çıxıntılar tədqiqat əsərlərində də qeyd olunduğu kimi əməli funksiyaya malik olmadığı üçün yalnız dekorativ əhəmiyyət daşımışdır. Qulpşəkilli çıxıntılar kəsikdə ovalşəkilli olmaqla, əsasən ölçülərinə və yerləşdirmə istiqamətlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Qulpşəkilli çıxıntılara Naxçıvantəpə yaşayış yerindən aşkar olunmuş gil qablarda rast gəlinmişdir. Bu yaşayış yerindən əldə edilən gil qab parçalarından birinin üzərində üfiqi istiqamətdə yerləşdirilmiş qulpşəkilli çıxıntı vardır. Buna bənzər digər bir qab parçasında isə qulpşəkilli çıxıntı azacıq yuxarıya doğru qatlanmışdır. Qabın üst səthi qulpşəkilli çıxıntının alt hissəsindən başlayaraq daraq basqısı ilə naxışlanmışdır. Buna bənzər, ölçücə bir qədər böyük olan qulpşəkilli çıxıntısı olan qablardan birinin üzəri, qulpşəkilli çıxıntısı da daxil olmaqla barmaq basmaları ilə naxışlanmışdır. Adətən qulpşəkilli çıxıntılar sadə olması ilə fərqləndiyi halda bu nümunədə naxışlıdır. Bu tip qulpşəkilli çıxıntıların bənzərlərinə Dava Göz Təpənin Son Neolit keramikasında, Göy Təpənin keramika məmulatı arasında, Culfa Kültəpəsinin VI A təbəqəsində [7, s. 128], rast gəlinmişdir. Araşdırmalar bu tip qulpşəkilli çıxıntıların Eneolit dövrünün müxtəlif mərhələlərində istifadə olunduğunu göstərir.

Kəmərşəkilli qabartma ornamentə Naxçıvantəpə yaşayış yerinin keramika məmulatında rast gəlinmişdir. Bu yaşayış yerindən tapılmış gil qab parçalarından birinin boğaz hissəsi qabarıq kəmərlə bəzədilmişdir (Şəkil 1, 2). Kəmərin üzəri ovalşəkilli barmaq basmaları ilə naxışlanmışdır.

Ovalşəkilli barmaq basmaları ilə bəzədilmiş kəmərşəkilli qabartmalara Sirab abidələrindən biri olan Uçan Ağıl yaşayış yerindən aşkar olunmuş materialların arasında da rast gəlinmişdir. Barmaq basqıları ilə naxışlanmış kəmərşəkilli qarartmalar Culfa Kültəpəsinin VII təbəqəsindən məlumdur. Digər qab qırığına isə qabarıq kəmərin üzəri ovalşəkilli barmaq basmaları ilə naxışlanmışdır (Şəkil 1). Bu cür kəmərşəkilli qarartmalarla bəzədilmiş keramika da Culfa Kültəpəsinin VII təbəqəsinin analoji qabları ilə bənzərlik təşkil edir.

Nəticə. Araşdırmalar göstərir ki, Erkən Eneolit dövründən fərqli olaraq Orta Eneolitdə keramika nümunələrinin naxışlanmasında müəyyən dəyişiklik olmuşdur. Bu dövrdə basma ornamentlər bir qədər kobudlaşmışdır. Orta Eneolitdə Şərqi Anadolunun müəyyən abidələrindən məlum olan Naxçıvantəpə tipli basma naxışlar azalmış və istifadədən çıxmışdır.

Naxçıvantərədən başqa Naxçıvanın digər Orta Eneolit abidələrində basma naxışlılara rast gəlinməmişdir. Boyalı keramika məmulatında da müəyyən dəyişiklik olmuş, erkən mərhələdə məlum olan enli qırmızı xətlərlə bəzəmə üst mərhələdə aradan çıxmışdır. Orta Eneolit dövründə daha çox qırmızı boya üzərindən qara rənglə naxışlanmış keramika geniş yayılmışdır. Bu Naxçıvantərə, Uçan Ağıl, Uzunoba və Bülövqayasının keramika məmulatında aydın şəkildə görünməkdədir. Şərur rayonunda yerləşən Xələc yaşayış yerinin darıma naxışlı ornamentləri Naxçıvantərə ilə uyğun olsa da Xələcin boyalı keramikası motivlərinə görə Naxçıvantərədən bir qədər fərqlənməkdədir. Xələc keramikasının bəzi nümunələrinin Şərqi Anadolu ilə bənzər olması fikirimizə görə, bu regionun təsirinin nəticəsi ola bilər. Amma bütövlükdə Naxçıvanın Erkən və Orta Eneolit mədəniyyəti Urmiya hövzəsi ilə sıx bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Baxşəliyev V., Quliyeva Z., Həşimova T., Mehbalıyev K., Baxşəliyev E. Naxçıvantərə yaşayış yerində arxeoloji qazıntılar. – Naxçıvan, 2018.
2. Baxşəliyev V. Naxçıvanın qədim tayfalarının mənəvi mədəniyyəti. – Bakı, 2004.
3. Baxşəliyev V., Marro C., Berthon R., Quliyeva Z., Sarıaltun S. Kültürdə arxeoloji qazıntılar (2013-2016). – Bakı, 2017.
4. Müseyibli N.Ə. Böyük Kəsik eneolit dövrü yaşayış məskəni. – Bakı, 2007.
5. Seyidov A.Q, Baxşəliyev V.B, Mahmudova V. Xələc. – Bakı, 2010.
6. Rzayeva R. Azərbaycanda Sirabçay və Qahabçay hövzəsinin arxeoloji abidələri (e.ə. V-I minilliklər). Dissertasiya işi. – Naxçıvan, 2016.
7. Бахшалиев В.Б. Исследование энеолитических памятников Сирабчайской и Нахчыванчайской долин. // Problems of the Archaeology of the Caucasus and Near East. Neolithic – Late Bronze Age. – Baku, 2017. – с. 108-121.
8. Кушнарева К.Х., Чубинишвили Т.Н. Древние культуры Южного Кавказа. – Л., 1970.
9. Нариманов И.Г. Культура древнейшего земледельческого-скотоводского населения Азербайджана. – Баку, 1987.
10. Abedi A., Khatib Shahidi H., Chataigner CH., Niknami K., Eskandari N., Kazempour M., Pirmoham-madi A., Hoseinzadeh J., Ebrahimi G.

- Excavation at Kul Tepe of (Jolfa), North-Western Iran, 2010. // *Ancient Near Eastern Studies*. Vol. 51, 2014. – pp. 33-167.
11. Abedi A., Omrani B., Karimifar A., Fifth and fourth millennium BC in north-western Iran: Dalma and Pisdeli revisited. – 2015. – pp. 321-338.
 12. Brown T.B. Excavation in Azerbaijan 1948. – London, 1951.
 13. Kiguradze T. The Chalcolithic-Early Bronze transition in the Eastern Caucasus. // C. Marro, H. Hauptmann. *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVeme-IIIeme millenaires*. 2000, pp. 321-328.
 14. Hamlin C. Dalma Tepe // *Iran*, 13, 1975. – pp.111-127.
 15. Henrickson E.F. Ceramic styles and cultural interaction in the Early and Middle Chalcolithic of the Central Zagros, Iran. A Thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of philosophy in the University of Toronto. – Toronto, 1983. – pp. 253-304.
 16. Marro C. and Özfirat A. “Pre-classical Survey in Eastern Turkey. Third preliminary Report: the Dogubeyazit region”. In *Anatolia Antiqua XIII*, IFEA, 2005. – Paris, 2005. – pp. 319-356.

Fizze Guliyeva (Azerbaijan)

CERAMICS WITH THE PAINTED AND RELIEF ORNAMENT OF MIDDLE CHALCOLITHIC AGE OF NAKHCHIVAN

The research of painted and relief ornamentation pottery from Middle Chalcolithic Age monuments of Nakhchivan shown that arts and crafts of this period developed on the basis of traditions of the previous periods and to blush new coloring. With such ornaments on number increased in this period of ware and are made by high art taste. Clay products, being an integral part of life, reflected also ideological representations of ancient people and in the majority of cases had protective value. Art features of the clay products Nakhchivan are closely connected with similar objects of the Southern Azerbaijan and demonstrate that they are created by related ethnos.

Key words: Nakhchivan, Middle Chalcolithic, painted pottery, ceramics, ornament.

Физзе Гулиева (*Азербайджан*)

КЕРАМИКА С РАСПИСНЫМ И РЕЛЬЕФНЫМ ОРНАМЕНТОМ ЭПОХИ СРЕДНЕГО ЭНЕОЛИТА НАХЧЫВАНА

Исследование керамических изделий с расписным и рельефным орнаментом из памятников эпохи средней энеолита Нахчывана показывают, что декоративно-прикладное искусство этого периода развивалось на основе традиций предыдущих периодов и приобрело новую окраску. В этом периоде посуды с такими орнаментами по численности возрастали и изготовлены высоким художественным вкусом. Глиняные изделия, являясь неотъемлемой части быта, отражали также идеологические представления древних людей и в большинстве случаев имели оберегательное значение. Художественные особенности глиняных изделий Нахчывана тесно связаны с аналогичными предметами Южного Азербайджана и свидетельствуют о том, что они созданы родственными этносами.

Ключевые слова: Нахчыван, средний энеолит, расписная посуда, керамика, орнамент.